

Левчук О.
(Україна)

ПРОГНОСТИЧНЕ НАЧАЛО В УКРАЇНСЬКОМУ ДИТЯЧОМУ ФОЛЬКЛОРІ «ЧИ ЙТИМЕ ДОЩИК НАД НАШОЮ ПАШНИЦЕЮ?»

Здатність до передбачення – це давно загальновизнана передумова не тільки продуктивного, творчого і успішного життя, а й здійснення винаходів, наукової діяльності взагалі. Як відомо, держава не може обійтись без політиків, економістів, людей творчої праці, здатних мислити прогностично. Небезпідставно вважають, що гіпотеза Ейнштейна (теорія відносності), ідеї Віннера вимагали не меншої здатності до передбачення, ніж «Давід» Мікланжело, «Гамлет» Шекспіра, «Страсті за Матвієм» Баха. Кожен народ, зокрема українці, в різні періоди був спрямований до передбачення, до усвідомлення майбутнього часу.

Це підтверджує існування волхвів, відунів, баб – шептух. Бажання це походить ще з прадавніх часів. Але яким чином прогностична оцінка входить у свідомістьожної нової людини? Одна з вирішальних ролей належить тут дитячому фольклору та етнографії. У різних жанрах дитячого фольклору майбутній час – форма прогностики присутній із різною частотою і кількістю. Найвиразніші з цього погляду заклички і примовки:

Дощику, дощику, Зварю борщику.
Перестань. Яйце вкину.
Я поїду в Берестань. Яйце трісне –
Куплю горщика, Сонце блисне.

Тут діє спеціальний механізм, що спрацьовує внаслідок афферентного синтезу, раніше ніж відбудеться дія і з'явиться результат. З прадавніх часів тут збережена магія замовлянь, символіка яйця

і разом з тим могутність малої людини, причетність її до свіtotворення. «Коли дитина починає розуміти причинний зв'язок, вона виявляє велике задоволення, що йде від почуття власної сили, з усвідомлення себе діячем, причиною явища, живого, рухомого начала, незалежного від оточення»¹. І справді, недарма заклички збереглися як один з найбільш розповсюджених жанрів дитячого фольклору. Під час експедиції на Чигиринщину я пересвідчилася, що перше, що спливає у пам'яті старих людей – це заклички. Ось така:

Іди, іди, дощику,
Зварим тобі борщику,
В зеленому горщику.
Нам каша, тобі борщ,
Щоб густіший падав дощ.

У формі майбутнього часу втілюється бажання вплинути на ситуацію, а у дійсному способі діеслова відбивається впевненість у власній силі. Те ж саме стосується діеслів наказового способу майбутнього часу: вигрій, вийди, розжени, засвіти і тому подібне. Щікавими у плані імперативу є заклички і примовки до птахів, комах. Тут присутніrudименти дохристиянських вірувань. Щоб затримати гусей, вstromлювали обвуглений з одного боку прутник у землю і крутились навколо нього, приказуючи:

Кручу, кручу, журавлі.
Ваша мати на землі,

Не лишайте ви її,
Бо пропадете самі.

Вірили, що журавлі спустяться на землю і їх можна буде роздивитися.

Проекція на доросле, майбутнє життя присутня у примовках до комах. Знайшовши зозульку (комаха), діти садовлять її на палець і примовляють або співають до неї, поки вона не полетить. Діти вірять, що звідти, в якому напрямку вона полетить, прийде колись пара.

Зозуленко-вороженько,
Скажи мені правдоньку.
Куди я піду:
Чи в тую сторононьку,
Чи в тую,
Чи в землю святую.

З минулого виростає майбутнє. Здатність поєднувати і заразом розчленовувати явища, події передує розвиткові думки і вдосконаленню мисленних здібностей.

Зайчику, зайчику,
Мій зайчику,
Не скачи, не скачи
По городчуку.
Будеш скакати – зробиш доріжку,
Прийде хазяїн – переб’є ніжку.

Як зазначає Покровський, «вже з раннього віку у дітей виникає якась інстинктивна цікавість до «дробного» логічного аналізу предметів, до вивчення їх властивостей «в розбивку», окремо від об’єктів. Це дивовижно ще й тому, що не викликано жодними безпосередніми потребами дитини. Очевидно, що ми тут стикаємося з вродженими властивостями нервово-психічної організації, які проявляються з тією ж закономірністю, з якою розвиваються координовані рухи очей для бачення, рухи ніг для ходи»².

Цю думку підтверджує і продовження веснянки:

Зайчику, зайчику, Будеш кульгати,
Мій зайчику, Ніжки не мати.

Не скачи, не скачи Зайчикок бідний,
По городчуку. Треба тікати.

Цілком конкретним розуміння причини й наслідку, минулого й майбутнього і певний запропонований спосіб це минуле обернути до себе кращим боком. З такого прогностичного погляду можна розглядати і дитячі обереги:

Коли б мені не полинь,
То я б тебе задавив.
Коли б мені не трава,
То я б тебе хавава,
Коли б мені не м’ята,
До була б тобі тут хата.

Але прогностичне начало присутнє не лише у змісті, але і у формі вірша взагалі, а дитячого зокрема. Рима виникає тут як логічна і очікувана послідовність. На цьому побудований весь фольклор і взагалі вся поезія. Початок фрази потребує продовження у певному віршовому розмірі. Це помітно тоді, коли дитина починає підспівувати незнайому їй пісню, інстинктивно прогнозуючи її наперед. Крім того, саме щодо умовного способу майбутнього часу діеслова існують певні моделі, що несуть в собі передбачення, визначений наступний крок. У вищеноведеному віршику маємо таке: коли б..., то я б Ця формула поширена у віршиках – оберегах і, очевидно, несе в собі оберегово-прогностичну функцію.

Звернемося тепер до інших жанрів. У колядках та щедрівках майбутній час присутній у побажаннях:

На вас Господь добрий буде,
Во вік віка не забуде.
На той новий рік,
Щоб було краще,
Ніж торік.

Або в обіцянках у відповідь на подарунки:

Дай, бабо, ковбасу,
Влітку коней попасу.
Не даси ковбаси –
Хоть сама паси.

Я тобі, дядю, заколядую,
Дай пиріг!
А ти, дядино, хоч паляничку,
Зажену тобі бичка ще й теличку.
А й ще пожену та й попасу,
А ви мені дайте ковбасу.

У деяких регіонах України, зокрема на Черкащині, неповнолітнім дітям співають колядки про удалого молодця, про дівчину – паву. Можливо, це залишки підготовчих до ініціації психологічних прийомів. Це також проекція у майбутнє, що виконує соціально – психологічну функцію.

Що стосується решти жанрів дитячого фольклору, то присутність форм майбутнього часу в них фрагментарна і не несе, на мою думку, чітко визначених функцій.

Актуальність поставленого питання пояснюється ще й фізіологічною здатністю людини до передбачення, що є одною з біологічних властивостей її організму. Спрощуючи, можна сказати, що нервова система людини, динамічно формуючи мету поведінки і органи передбачення результатів, порівнює їх між собою і перебудовується залежно від обставин.

Наочанку я хочу зупинитися на ігровій підоснові дитячого фольклору. Йдеться тут не про гру рухому, хоча і ця

думка може мати місце. Адже переважно твори дитячого фольклору супроводжують дію, в них переважають дієслова, і певні жанри (лічилки, примовки, дражнилки, мирилки) є організаційними факторами гри. Крім того, пославшись на Гейзінгу, можна говорити про гру як першооснову словесного поетичного мистецтва, функціональну організацію його. На думку Покровського, гра поступово призводить дитину до визнання причин, зв'язків і наслідків всіх тих явищ, які вона спостерігала або сама навмисно викликала за допомогою своїх іграшок або ігор³.

Дитячий ігровий фольклор (це стосується всіх його жанрів) – один із методів, завдяки якому дитина поступово входить у спілкування із зовнішнім світом, один із методів найбільш раннього і прийнятного для неї, а відтак і найзручнішого для юного організму в цьому відношенні.

Таким чином з дитинства починаються входження в часовий і причинний простір, у поле творчості і передбачення, що сприяє формуванню здорової нації. А це необхідно Україні на етапі становлення її як державної і етнокультурної одиниці.

² Там само.

³ Там само.

¹ Покровский Е.А. Детские игры, преимущественно русские. (В связи с историей, этнографией, педагогией и гигиеной). – М., 1895.